

KARANLIĞA DOKUNMAK: REFİK HALİT KARAY'IN YEZİDİN KIZI ROMANINDA DUYULAR VE DUYULAR ARASI GEÇİŞ

TOUCHING THE DARKNESS: THE TRANSITION BETWEEN THE SENSES AND THE SENSES IN REFIK HALIT KARAY'S NOVEL THE YEZİDİN KIZI

İsmail Alperen BİÇER

Öğr. Gör. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkçe Öğretimi, Uygulama ve Araştırma Merkezi, iabicer@ogu.edu.tr

Makale Bilgisi

Türü: Araştırma makalesi
Gönderildiği tarih: 8 Ağustos 2022
Kabul edildiği tarih: 30 Kasım 2022
Yayınlanma tarihi: 20 Aralık 2022

Article Info

Type: Research article
Date submitted: 8 August 2022
Date accepted: 30 November 2022
Date published: 20 December 2022

Anahtar Sözcükler

Refik Halit Karay; Yezidin Kızı; Canlandırma; Duyular; Edebi Sinestezi

Keywords

Refik Halit Karay; Yezidin Kızı, Vivification; Senses; Literary Synesthesia

DOI

10.33171/dtcfjournal.2022.62.2.37

Öz

Betimleme, canlandırma ve duyular arası geçiş bakımından incelendiğinde Refik Halit'in eserlerinin oldukça zengin ve etkili oldukları görülür. Onun eserlerini biçim ve içerik açısından inceleyen çalışmalar ağırlıklı olarak anlatım teknikleri, sosyal değişim, mekân ve insan ilişkisi, aile, kadın eğitimi gibi konular üzerinde yoğunlaşır. Buna mukabil eserlerde duyuların nasıl aktarıldığı ve duyular arası geçişin nasıl sağlandığı ise gözden kaçırılır. Gerek yazarın politik tavırları gerekse eserde işlenen konu, Yezidin Kızı adlı romanın daha ziyade tarihsel, siyasal ve toplumsal açıdan incelenmesinde kuşkusuz pay sahibi olmuştur. Fakat yazarın politik duruşu ve eserin ana yönelimi gözden kaçırılmadan ifade etmek gerekir ki Yezidin Kızı, yazarın gözlem kabiliyetini, ifade gücünü, sanat kudretini göstermesinin yanı sıra okurun hemen her duyusunu harekete geçirecek tarzındaki tasvirleriyle de dikkat çekici bir metindir. Yezidin Kızı'nda Refik Halit, okurun dokunma, görme, koklama, tatma ve işitme duyularını uyaracak ifadeleri yoğun bir biçimde kullanır, güçlü ve etkili tasvirleriyle okurun imgeleminde pek çok duyunun birbirinin yerine geçerek algılanmasını sağlar. Romanda koklama duyusunun diğerlerine nazaran çok az; dokunma duyusuna aktarımın ise daha fazla olduğu göze çarpar. İnceleme alanı Refik Halit'in Yezidin Kızı adlı romanı olan bu makale, romanda yazarın anlattıklarını okurun zihninde canlandırabilmesi için yoğun bir şekilde kullandığı tasvirlerin mahiyetini, bu tasvirleri yaparken duyulara nasıl hitap ettiğini ve duyular arası geçişi nasıl sağladığını örnekler üzerinden ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Abstract

When examined in terms of description, visualization and transition between senses, it is seen that the works of Refik Halit are quite rich and effective. Studies examining his works in terms of form and content mainly focus on topics such as narrative techniques, social change, space and human relations, family, women's education. On the other hand, how the senses are conveyed and how the transition between the senses is provided in the works is missed. Both the author's political attitudes and the subject covered in the work have undoubtedly been influential in the historical, political and social analysis of the novel Yezidin Kızı. However, without losing sight of the author's political stance and the main orientation of the work, it should be noted that Yezidin Kızı is a remarkable text with its descriptions that will activate almost every sense of the reader, as well as showing the author's ability to observe, expressive and literary power. In Yezidin Kızı, Refik Halit intensely uses expressions that stimulate the reader's senses of touch, sight, smell, taste and hearing, and with his strong and effective descriptions, he ensures that many senses are perceived interchangeably in the imagination of the reader. In the novel, the sense of smell is very low compared to the others; it is striking that the transfer to the sense of touch is more. This article, whose field of study is Refik Halit's novel Yezidin Kızı, aims to reveal the nature of the descriptions that the author uses intensely in order to visualize what the author tells in the mind of the reader, how he appeals to the senses while making these descriptions, and how he provides the transition between the senses through examples.

Giriş

İçinde bulunduğumuz odayı, herhangi bir tabloyu, bir ezgiyi veya bir şiiri algılama biçimlerimiz onların yapıları gereği birbirinden farklıdır. İçinde bulunduğumuz odadaki objeleri birden çok duyu organlarımızla algılama imkânına sahibizdir. Usta bir ressamın elinden çıkmış tablodaki objelerin lokalizasyonu ve renklerin kompozisyonu algılama faaliyetini biraz daha kolay hâle getirir. Benzer bir durum müzik için de geçerlidir; nota kâğıdında yazanlar her ne kadar pek çok kimse için ‘anamlı’ olmasa da sese dönüştürüldüklerinde duyulabilirler/algılanabilirler. Algılama faaliyeti üzerine düşünen ve sanat alanında üç tür canlandırmanın varlığından söz eden Elaine Scarry, *Kitapla Hayal Etmek* adlı kitabında bu üç tür algılama/canlandırma etkinliğini “*dolaysız, gecikmeli ve taklit*” olarak ifade eder. Ona göre görsel sanatlar *dolaysız*; müzik *gecikmeli* ve sözlü sanatlar ise *taklit* yoluyla muhatabın zihninde bir şeylerin canlanmasını sağlar (2020, s. 14-15). Bununla beraber Scarry, şiiri ayrı bir yere konumlandırır; coşku ve heyecan uyandıran bu edebî metnin üç canlandırma biçimini de sağlamaya muktedir olduğunu vurgular. Çünkü şiir, kelimelerin ve dizelerin kümelenişiyle görsel niteliğe sahip olduğu için *dolaysız* canlandırmayı; seslendirilebilir olması yönüyle *gecikmeli* canlandırmayı; anlatıya özgü bir metin olması bakımından da *taklit* canlandırmayı birlikte işletebilir. Seval Şahin, Halit Ziya Uşaklıgil’in *Mai ve Siyah* adlı eseri üzerine yaptığı araştırmasında E. Scarry’nin metodunu uygulayarak üç tür canlandırma biçiminin romanlarda da görülebileceğini işaret eder ve savını da seçtiği örneklerle ortaya koyar (Şahin, 2020, s. 182).

Gerçekten de anlatmaya dayalı edebî metinlerde yazar/anlatıcı, dilin inceliklerini ve tahayyül etmedeki gücünü kullanarak okurun zihninde birtakım imgelerin oluşmasını sağlar; bu imgelere canlılık, yaşamsallık ve hareket kazandırabilir. Kuşkusuz bunu yaparken betimlemelerden faydalanır; ayrıca duyular arası geçişler yaparak hisleri temas edilebilir bir hâle getirebilir. Söz gelimi görme duyusu, tatmaya; görme duyusu, dokunmaya aktarılır. Betimleme, canlandırma ve duyular arası geçiş bağlamında incelendiğinde Refik Halit’in eserlerinin oldukça zengin ve etkili oldukları görülür. Onun eserlerini biçim ve içerik bakımından inceleyen çalışmalar daha ziyade anlatım teknikleri, sosyal değişim, mekân ve insan ilişkisi, aile, kadın eğitimi gibi konular üzerinde yoğunlaşır. Buna mukabil eserlerde duyuların nasıl aktarıldığı ve duyular arası geçişin nasıl sağlandığı ise gözden kaçırılır.

İnceleme alanı Refik Halit'in *Yezidin Kızı* adlı romanı olan bu makale, romanda yazarın anlattıklarını okurun zihninde canlandırabilmesi için yoğun bir şekilde kullandığı tasvirlerin mahiyetini, bu tasvirleri yaparken duylara nasıl hitap ettiğini ve duylar arası geçişi nasıl sağladığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Gerek yazarın politik tavırları gerekse eserde işlenen konu, adı geçen romanın daha ziyade tarihsel, siyasal ve toplumsal açıdan incelenmesinde pay sahibi olmuştur. Fakat yazarın politik duruşu ve eserin ana yönelimi gözden kaçırılmadan ifade etmek gerekir ki *Yezidin Kızı*, yazarın gözlem kabiliyetini, ifade gücünü, sanat kudretini göstermesinin yanı sıra okurun hemen her duylusunu harekete geçirecek tarzındaki tasvirleriyle de dikkat çekici bir metindir.

Pişmanlığın İlanı: *Yezidin Kızı*'na Dair Bazı Dikkatler

Refik Halit Karay, hikâyeci kimliğiyle tanınan; hiciv, yergi ve mizah alanındaki yazılarında –kendisine Yakup Kadri tarafından verildiğini bildiğimiz- Kirpi müstearını kullanan bir edebî şahsiyettir. Klasik Maupassant tarzı hikâyelerinde ve romanlarında o, ağırlıklı olarak orta hâlli insanların geçim darlıklarını, toplumun tecrübe ettiği sosyal değişimleri ve bu değişimlerin birey üzerinde yarattığı tesirleri anlatır. Bunlarla beraber kaleminden çıkan hemen her eserde “aşk, egzotik ülkelerde sürükleyici maceralar, seyahatler, hatta polisiye olaylar” göze çarpar (Okay, 2001, s. 481).

Çalışma hayatının bir döneminde Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü de yapan Refik Halit, yalnızca edebî kimliğiyle değil; ‘Yüzellilikler’ olarak bilinen, Milli Mücadele’ye muhalif Rıza Tevfik Bölükbaşı, Refi Cevat Ulunay, Fanizade Ali İlmi gibi isimler arasında yer almasıyla da tanınır. Bu yüzden *Yezidin Kızı* adlı romanın edebî eser oluşundan bağımsız başkaca birtakım özellikleri de vardır. İfade edildiği gibi romanın yazarı Milli Mücadele’ye yönelik muhalif tavırları sebebiyle ‘Yüzellilikler’ listesine dâhil edilmiş ve sürgüne gönderilmiştir. Ancak 29 Haziran 1938’te TBMM’de kabul edilen ve 16 Temmuz’da *Resmî Gazete*’de yayımlanarak yürürlüğe giren 3527 Sayılı Af Kanunu ile ‘Yüzellilikler’ listesinde ismi bulunanlardan henüz hayatını kaybetmemiş elli bir kişi ülkeye dönme imkânı elde eder. Bu isimlerden biri de 29 Temmuz’da trenle İstanbul’a gelen Refik Halit Karay’dır (Birkan, 2019, s. 111; Ünal, 2013; Halıcı, 2021). Refik Halit, esasında Suriye’de sürgündeyken *Yezidin Kızı* romanını *Akşam* gazetesinin sahibi Necmettin Sadak’a göndermiş fakat eserin yayımlanması hükümetçe uygun görülmediğinden tefrika gerçekleşmemiştir. Refik Halit de eserini, ilk yirmi beş adedini numaralı olarak Halep’te bir matbaada bastırması; ‘bir’ numaralı nüshayı da Mustafa Kemal Atatürk’e hitaben “Atatürk’e

yürek çarpıntılıyla” ifadesiyle imzalayarak göndermiştir. Bu yönüyle *Yezidin Kızı*, Rıza Tevfik’e göre “*pek şahsi –tamamen şahsi- bir maksatla vücuda getirilmiştir*” ki kuşkusuz bu maksat “*günahlarını itiraf edip pişmanlığını ilan etmektir*” (Birkan, 2019, s. 134). Gerçekten de yazarın romandaki sözcüsü olarak niteleyebileceğimiz eski mebus Hikmet Ali, romanın hemen ilk sayfalarında kendini “*yeni rejimin sadık bir emektarı*” olarak tanıtır (Karay, 1939, s. 23). Zeli’nin, kendisinden köyünü detaylı bir biçimde tarif etmesini istemesi üzerine Hikmet Ali, cüzdanından çıkardığı kartın arkasına bir kroki çizer; bu cüzdanın Gazi’nin hediyesi olduğunu da vurgular (Karay, 1939, s. 35). Bunlarla beraber Hikmet Ali, Cumhuriyet’in ilanından sonra memlekette yaşananların coşkun akıntısıyla sersemleştğini Zeli’ye şu şekilde aktarır:

Geçirdiğimiz inkılabın coşkun akıntısından sersemleştim. Kafamda fazla çekiç sesi, fazla nutuk uğultusu, fazla alkış sağanağı duyuyorum. Biteviye köprüler kuruluyor, raylar döşeniyor, fabrikalar yapılıyor. Durup dinlenmeden her tarafta petrol sondajları, maden araştırmaları, arkeoloji kazıları... Sanki bunlar beynimin içinde oluyor; sanki benim beynim eşiliyor, benim beynimde demir traversler diziliyor, burgulu çiviler sokuluyor (Karay, 1939, s. 33).

Görülüyor ki *Yezidin Kızı*’nda Refik Halit, kendi hayatından izleri ve politik tavırlarını hatırlatmakta ve dahası bunlardan vazgeçtiğini okura bildirmekte; eserinin imzalı bir nüshasını Atatürk’e göndermek suretiyle de pişmanlığını ‘ilgili makama’ arz etmektedir.

İlk baskısı 1939 yılında yapılan *Yezidin Kızı* adlı romanda da temel izlek aşktır ve bu aşk, siyasi bir zeminde anlatılır. Romanın konusu, aynı zamanda romanın anlatıcısı olan eski mebus Hikmet Ali’nin, Marsilya’dan kalkan bir vapurda karşılaştığı ve güzelliğinden etkilendiği Zeliha isimli bir kıza duyduğu aşktır. Anlatıcı/Hikmet Ali, bu güzel kadının Arjantin’de doğmuş Yezidi bir Kürt kızı olduğunu öğrenir. Kürtçe konuşan Arjantinli kız, ata toprağı Suriye’ye gitmekte; Suriye, Irak ve Türkiye’de düzensiz ve dağınık bir hâlde bulunan Yezidileri bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Hikmet Ali, asıl ismi Zeliha olmasına rağmen Zeli olarak anılan bu güzel kadının bir casus/ajan olabileceğini düşünür; ne var ki onun güzelliğinin cazibesine çoktan kapılmış, siyasi fikir ve maksatlarını görmezden gelecek kadar ona âşık olmuştur. Romanın vaka zamanı 1933’tür ve bu sırada Hikmet Ali kırk beş, Zeli ise yirmi üç yaşındadır. Hikmet Ali, aralarındaki yaş farkını göz önüne alarak âşık olduğu kadından kopmanın daha doğru bir karar olacağını düşünür ve nihayetinde ayrılır. Bu ayrılıştta pişmanlık ve gururun iç içe

geçip karışmasını Refik Halit, şöyle anlatır: “*Yarın sevilmeyerek ayrılacağıma emin olduğum için bugün sevilerek kendimi koparmaktan dindarcasına lezzet duyuyorum; feragat lezzeti, rüşvet almayan namuslunun hem nedamete hem gurura sevk eden acayip keyfî*” (Karay, 1939, s. 154).

Yezidin Kızı, her ne kadar anlatma esasına dayanan, dil ve anlatım özellikleri açısından güçlü bir edebî metin olsa da kendi içinde birtakım kusurları da yok değildir. Söz gelimi yazarın, dönemin siyasi konjonktürü, coğrafyanın jeopolitik önemi, kadın ve erkek ilişkisi, Yezidiler hakkında söylenenleri edebî metne dâhil etme konusunda başarılı olduğunu söylemek zordur. Nitekim yazar, kendisinin fikirlerini aktaran bir ‘sözcü’ olarak yarattığı Hikmet Ali karakterinin Zeli’ye sorduğu sorular ve Zeli’nin verdiği uzun cevaplar yüzünden doğallık etkisini zaman zaman yitirir. Ayrıca Tuncay Birkan, *Yezidin Kızı* adlı eserin Refik Halit’in imzasını taşıyan diğer romanlardan ayrılan bir yönüne dikkat çeker; Birkan’a göre yazar, diğer romanlarının aksine *Yezidin Kızı*’nda “*entellik yapma hevesi*”ndedir; romanda “*kültürel, mitolojik, felsefi göndermeler*” ise bu hevesin somut göstergeleridir (2019, s. 133). *Yezidin Kızı*’nda anlatımın doğallık etkisini bozan ve metnin –bu konudaki- başarısızlığını gösteren bir örneği, Palmira çölündeki “hecinsüvar”ların tasvir edildiği satırlarda okumak mümkündür: “[...] *Sert hatlı, kavruk, kemikli, buruşuk yüzleri, gülerken Dante’nin kitabına dehşet ekleyen iblis çehrelerini hatırlatıyorlar; zayıf ve endamlı vücutlarında Mefistofeles’in çevikliği ve kayııcılığı vardır*” (Karay, 1939, s. 74).

Konusu, karakterleri, mekânı, vaka zamanı, yayımlandığı tarih ve anlatım özellikleri bakımından dikkate değer bir roman olan *Yezidin Kızı* adlı eserin en çarpıcı yönü tasvirleri; bu tasvirler yapılırken de okurun tüm duyularına hitap edilmesi ve hatta duyular arası geçişin yoğun bir şekilde hissettirilmesidir. “*Beş duyunun hepsini*” diyor Tuncay Birkan, “*sonuna kadar, olağanüstü bir çeşitleme yeteneğiyle ve gerektiğinde birbiri yerine geçirecek kullanılması bakımından dünya edebiyatında bile müstesna bir yerde sayılması gereken bir yazarın kaleminden muhteşem tasvirler okuruz*” (2019, s. 131). Gerçekten de Refik Halit, okurun anlatılanları zihninde canlandırabilmesi için son derece ayrıntılı ve dört başı mamur tasvirler yapar; bu tasvirlerde beş duyuyu da harekete geçirecek ifadeler kullanır. Söz gelişi Sincar’a vardıklarında karşılaştığı manzarayı tasvir ederken yazar, dağın yamacında gördüğü hareketliliği bir kumaşın kıvrılmasına benzetir; ardından duyduğu sesleri maddenin gaz ve sıvı hâllerini imleyerek betimler:

Sincar'ın bu tarafları, yaz gelince pafta pafta bağları ve yemiş bahçeleriyle, derecikleri ve söğütlükleriyle, ihtimal ki pek kuru ve sıcak olmayacak. Şimdilik manzaraya hareket, ses ve renk veren yalnız koyun ve keçi sürüleridir. Bu sürüler yamaçların kumaşını, ikide bir, akli karalı daralıp genişlenmeleriyle, açılıp toplanışlarıyla bir gezi gibi harelendiriyor. Durgun havada rüzgârla sürülüp gidemeyen çingirak sesleri vadilere bir duman gibi sinmiştir. Sanki gökten oralara, taneleri su yerine ahenkle dolu bir yağmur serpiliyor ve melal verici tok musikisini dereler içiyor, dereler alıp aşağılara döküyor (Karay, 1939, s. 112).

Uzunluğuna rağmen alıntıladığımız bu paragrafta açıkça görülüyor ki Refik Halit, tasvir yaparken yalnızca gördüklerini/duyduklarını 'tarif' etmekle kalmıyor; aynı zamanda okuru zihinsel bir uğraşıya da davet ediyor. Nitekim tabiatıyla işitme duyusuyla algılanabilecek çingirak sesleri, bu pasajda dumana benzetilerek görme duyusu da uyarılmakta; ayrıca yine çingirak sesleri, beş duyu organıyla algılanması mümkün olmayan 'ahenk' yağmuruna benzetilmektedir. Refik Halit'in romanında – zaman zaman birbirlerinin yerine de kullanılan- beş duyunun hepsini uyarıcı güçlü tasvirleri, yazarın ifade kabiliyetiyle olduğu kadar anlatıcının/Hikmet Ali'nin şahsiyetiyle de ilgilidir. Çünkü kırk beş yaşına erişmiş birinin yetkinliğiyle Hikmet Ali, Zeli ile sohbet ettiği bir esnada beş duyusunun da olgunluğa erdiğini içinden geçirir:

Ona diyemezdim ki dinç bir adamda bu yaş, dünya yüzünde sevicek ne varsa, kadın, vatan, sanat ve rahat hepsinin değerini verdiren bir çağdır. Toyluktan erginliğe, çiraklıktan ustalığa bu yaşlarda geçeriz. Beş duygumuz, artık anlayış ve keyif alıştır kemaline ermiştir (Karay, 1939, s. 104).

Belli yönlerine dikkat çekmeye çalıştığımız *Yezidin Kızı* adlı romanda görme, işitme, tatma, koklama ve dokunma olarak bilinen beş duyunun yanı sıra *usluluk*, *doymak*, *şehvet* gibi duyu organlarıyla algılanması mümkün olmayan hisler de hâkimdir ve bu makalenin sonraki bölümünde, söz konusu duyular ile duyular

arasındaki geçişin edebî metinde nasıl aktarıldığı üzerine yoğunlaşmaktadır.¹

Karanlığa Dokunmak: Yezidin Kızı'nda Duyular ve Duyular Arası Geçiş

“Okuma” diyor Elaine Scarry, “muazzam bir imgesel inşa uğraşı gerektirir” (2020, s. 46). Edebî metin karşısında insanın zihinsel performansı somut bir nesne, tablo, ezgi, dans gibi etkinliklerin karşısındaki performansından çok farklıdır. Çünkü anlatma esasına dayalı metinlerde yer alan imgeler, doğası gereği okurun zihninde hareketsiz, cansız ve siliktir. Ancak yazar/anlatıcı birtakım ‘örtük’ talimatlarla, tasvirlerle veya kelime oyunları ile okurun zihninde oluşan imgeleri canlandırmayı başarabilir ve onlara hareket kazandırabilir (Scarry, 2020, s. 43). Bu bağlamda güçlü gözlem yeteneğine sahip, aynı zamanda eşya ile ve mekânla derin ilişkiler kurabilmenin üstesinden gelmiş yazarlar, daha canlı tasvirler yaparak okurun algılamaya başarımına katkıda bulunur. Refik Halit, sözünü ettiğimiz tarzda bir yazardır (Ünal, 2016, s. 319). Onun sürükleyici anlatımı, ifade gücü ve gözlem yeteneğinin yanı sıra tasvir etme konusundaki mahareti eserlerini edebî değer ve estetik zevk bakımından güçlü kılar. Bu girişin ve kavramsal çerçevenin ardından *Yezidin Kızı* adlı romanı duyular ve duyular arası geçiş bağlamında inceleyebilir, romanın bu konudaki başarısını örneklerle dayalı olarak tartışabiliriz.

a. Dokunma Duyusuna Aktarım

Refik Halit’in *Yezidin Kızı* adlı romanında hemen her duyuyu uyandıracak, hemen her duyuya hitap edecek bir imge görmek mümkündür. Ancak bunlar arasında dokunma duyusunun miktar ve hacim bakımından fazlalığı dikkat çekicidir. Çünkü beş duyunun içinde dokunma duyusu hayal dünyasına en uzak duyu; aynı zamanda imgelemede algılanması en zor duyudur. Edebî metin karşısında okur, sözcüklerle kendisine anlatılanları zihninde canlandırırken nesnelere görebilir, sesleri işitebilir, alışık olduğu bir tadı veya kokuyu duyabilir. Ama temas etmediği takdirde algılayabilmesi zor şeyleri, yalnızca metinde gördüğü ya da seslendirdiği sözcükler yardımıyla başarabilmesi bir hayli meşakkatlidir. Fakat yazar, duyu aktarımının kendisine sunduğu imkânla, okurun hayal

¹ Edebiyatın yanı sıra tıp ve psikoloji literatüründe ‘sinestesi’ kavramıyla anılan duyular arası aktarım ya da duyuların birbirinin yerine geçecek biçimde kullanılması edebiyat araştırmalarında daha çok şiir merkezli çalışmalarda ele alınır. Şairlerin dış dünyayı diğer insanlardan daha farklı algılamak, alımlama ve ifade etme konusunda maharetli olduklarına vurgu yapılır. Ayrıca bu çalışmalarda şiirlerde terkipler, somutlaştırmalar ve benzetmeler yoluyla şairlerin okurların zihninde imgelerin ne şekilde canlanmasını sağladığı ile duyular arası geçişin nasıl yapıldığı ortaya konur. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Nakıboğlu, G. “[B] en gözlerimle dinlerken”: Tevfik Fikret’in şiirlerinde edebî sinestesi ve bir edebî sinestet olarak Tevfik Fikret. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 25, 468-504.; Belli, H. ve Cafer, M. U. M. (2021). Klasik Türk Şiirinde Terkiplerdeki Somutlaştırma ve Duyu Aktarımı. *Bilig*, 95, 79-108.

dünyasında oluşan imgelerin gerçek dünyadaki mahiyetleriyle algılanmasını sağlar. Bu bağlamda “sert adım, sert iklim, sert ses, sıcak esmerlik, sıcak renk, sıcak hareket, soğuk korku, yumuşak adım, ağır iş, derin malumat, dolgun dimağ, keskin ışık vb.” gibi ifadeler, *Yezidin Kızı* adlı romanda dokunma duyusuna ve duyular arası geçişe yönelik göze çarpan ifadelerdir. Açıkça görülüyor ki yazar/anlatıcı görme, işitme ve koklama gibi duyularla beraber ‘korku’ gibi *yönelimsel/niyete dayalı hâlleri*² de dokunma duyusunun imkânlarıyla okura aktarıyor.

Yezidin Kızı’nda duyuların dokunma duyusuna aktarımı –yukarıda sıralandığı gibi- en bilindik ve alışık olunan ifadelerle yapılmaz. Burada üslup sahibi bir yazar olarak Refik Halit’in yaratıcılığı devreye girer; gündelik hayatta çok sık kullanılmayan bazı çarpıcı aktarımlarla okurda hayret uyandırılır. Söz gelimi *Yezidin Kızı* romanının anlatıcısı Hikmet Ali, Zeli’yi gördüğünde onun Kürtçe konuşmasına şaşırır, ilk görüşte güzelliğine tutulur; çünkü Zeli, güzelliğiyle Hikmet Ali’nin “zevkini okşamış”tır (Karay, 1939, s. 9). Romanda görme ve koklama duyularının dokunma duyusuna aktarıldığını sıklıkla görürüz. Örneğin Hikmet Ali, Zeliha’nın gözlerinin kendisini öptüğünü; kokusunun ise tüm bedenini okşadığını hisseder; böylece hem görme hem de koklama duyusunu dokunmaya aktarır: “Zeliha anlayışından memnun oldu; yüzünde gözlerinin busesini duydum ve rayihasıyla okşandığımı fark ettim” (Karay, 1939, s. 69). Görme duyusunun dokunmaya aktarıldığı başka bir örnek Hikmet Ali ile Zeliha’nın göz göze geldiği ândır; Hikmet Ali, Zeli ile göz göze geldiklerinde onun gözleriyle kendisine sarıldığını hisseder: “Hayretle eğildim ve uzattığı eli kuvvetle sıktım. Sonra göz göze geldik. Yakut ve zümrüt ikişer çift halkanın genişleyerek beni kavradıklarını duydum” (Karay, 1939, s. 11). Hikmet Ali’ye ‘sarılan’ bu gözler, ona göre “mor susam kadifeliğinde”dir (Karay, 1939, s. 8).

Güneşin sıcaklığı ile ayın yüzeyinin ve ışığının tasvir edildiği satırlarda da görme duyusunun dokunmaya aktarıldığını gözlemleriz: “Yere yatmış kemerler meydana çıktı; yağmurlar ve kırağularla yıkandı, güneşin sıcak cilası ve ayın serin

² “Yönelimsel/niyete dayalı hâl” ifadesinin sahibi Elaine Scarry’dır. Scarry, hayal dünyasında algılama ediminin daha ziyade nesnelere aracılığıyla sağlandığını dile getirir. Ayrıca kimi durumların ve duyguların nesnelere açıklanabileceği gibi bedensel ve psikolojik özellikleriyle de açıklanabileceğini işaret eder: “İmgelemin münhasıran nesnelere oluştuğu, ancak nesnelere aracılığıyla bilinebileceği, o ikili hâl-nesne yapısına kolay kolay ayrılmaması yüzünden diğer yönelimsel/niyete dayalı hâllerden farklı olduğu söylenebilir. Örneğin korku, her ne kadar depresyon ya da sınavlar gibi nesnelere bakımından kesinlikle tarif edilebilir olsa da tanıdık bedensel ve psikolojik özellikleri sayesinde yönelimsel hâl bakımından, yani hissedilen deneyim bakımından da tarif edilebilir. Aynı şey sevinç ve şaşkınlık gibi başka hâller için de geçerlidir; ikisi de hem nesnelere hem de hissedilen deneyimler bakımından tanınabilir” (2020, s. 50).

kadifesiyle parladi” (Karay, 1939, s. 70). Görme duyusunun dokunmaya aktarıldığı etkili bir örnek de gökyüzüyle ilgilidir. Hikmet Ali, otomobille yol alırken herkesin sustuğunu ve belki de uyukladığını dile getirir. Sonrasında gözlerini açtığında gökyüzünün rengini tasvir eder; ona göre gökyüzünün çağla bademinin yeşilliğini andıran rengi “*tüylü ve gıcıklayıcı*”dır (Karay, 1939, s. 81). Dikkat edilirse bu betimlemesinde yazar, gökyüzünde gördüğü renk ile çağla bademinin rengini ilişkilendirirken aynı zamanda görme duyusunu dokunma duyusuna aktarır; bilindiği gibi çağla, gerçekten de yeşil ve yüzeyi tüylü bir meyvedir.

Yezidin Kızı’nda dokunma duyusuna yapılan en güçlü aktarım ‘karanlık’ ile ilgilidir. Hikmet Ali, yanında Zeliha ve Şemun olduğu hâlde otomobille çölde mesafe alırken kendilerini kilometrelerce genişliğin, düzlüğün ve ışıksızlığın ortasında bulunan “nur parçası” olarak niteler ve sonrasında karanlığı şu şekilde betimler: “*Karanlık, etrafımızı çeviren hafif bir şey, bir renk değildir; pencereyi açıp elimi uzatsam parmaklarıma dolacağını, yapışacağını sanmaktayım. Hatta otomobilin tekerleklerine onun svaştığı ve yürümemize onun engel olduğu vehmindeyim*” (Karay, 1939, s. 93). Görülüyor ki yazar, görme duyumuzla algılayabileceğimiz karanlığı, adeta parmaklarımıza dolanan –örneğin ip gibi- bir nesneye veya tekerleklerle sıvanan çamura benzeterek imgelemimizde karanlığı dokunma duyumuzla da algılayabileceğimiz hissini uyandırıyor.

b. Görme Duyusuna Aktarım

Yezidin Kızı’nda herhangi bir duyunun görme duyusuna aktarımı genellikle ‘renk’ ve ‘ışık’ imgeleriyle yapılır. O kadar ki Hikmet Ali, Zeliha’ya *ışık, renk* ve *kadından* derlenen bir söz demeti vermek arzusuyla uzunca bir konuşma yapar; bu konuşmasında, rengin sirayet ettiği her şeyi güzelleştirdiğinden ve canlandırdığından bahseder:

Renk nedir? dedim, dünyamızın bütün zevki, süsü, şenliği değil mi?
Renk yoktan bir varlıktır; olmayan bir varlık... Fakat bütün var olanları bürümüş, örtmüş, onları olduklarından daha canlı, daha güzel, çekici, tatlı, sevimli yapmıştır. Müzik sesin, şiir sözün renklemesidir. Fikir renklemeyen güzel sanat olamaz. Kadınlar da belki onun için maddileşmiş bir güzel fikir olduklarından, kendilerini birer renk askısı, birer renk dergisi yapıyorlar (Karay, 1939, s 84).

Tıpkı ‘renk’ gibi ‘ışık’ da bir imge olarak *Yezidin Kızı*’nda anlatıma güçlü duygusal etkisi katmak için kullanılır; dokunma duyusu görmeye aktarılır. Burada dikkat çeken bir husus ise yazarın duyular arası geçişi sağlarken oksijen ile

yanıcı gaz sayesinde oluşturulan aleve atıf yapmasıdır. Böylece okur, duyu aktarımının yapıldığı satırlarda maddenin hâllerinin imgelem oluşturmada nasıl kullanıldığını fark eder: “*Dün gece Zeli’nin kulaklarında parlayan tek taş ağır pırlantalarda, adeta, çelik kasaları kâğıt gibi doğrayan oksigaz şalümolardaki o keskin ve mavimtırak sihirli ışık yanıyor, bu ışıktan ara sıra gül rengi kıvılcıklar dökülüyordu*” (Karay, 1939, s. 23).

Görme duyusuna aktarımın yapıldığı bir başka örnek de yine renkle ilgilidir; yazar, şeffaf ve renksiz bir su damlası olan gözyaşının bir kadının yanağından süzülürken yanağın pembeliğini aldığını ve böylece gözyaşının süslendiğini ifade eder: “*Kadında renksiz gözyaşları bile dökülürken yanakların pembeliğini alarak renklenir, süslenir. Renk denilen dünya şenliğinin en canlı, en şık ve en oynak örneği kadındır*” (Karay, 1939, s. 86). Bilindiği gibi ışık ve renk somuttur; dolayısıyla onların duyular arası aktarım yapılırken kullanılması görece daha kolay ve külfetsizdir. Ancak *Yezidin Kızı*’nda varlığı duyularla algılanamayan kavramların da görme duyusuna aktarılarak somutlaştırıldıkları görülür. Romanda, bir köy tasvir edilirken yine maddenin gaz ve sıvı hallerine gönderme yapılır; köyün su kenarına kuruluşu ve üzerindeki sis şu şekilde resmedilir: “*Bir köy ki mümkün olduğu kadar suya yanaşmış, su içine yürümüş, suya temel atmış; hayır! Sudan hâsıl olmuş, su bir köy yetiştirmiş. Kenarlarında kendi kendine tüten sigara dumanı hafifliğinde ve teneke huniye dökülen benzin maviliğinde bir buğu helezonu dönüyor.*” Devam eden satırlarda ise yazar, az önce resmettiği köyü bir “*hayal gölü*” olarak betimler; böylece duyu organlarıyla algılanması güç hayal, göle benzetilerek görme duyusuna aktarılır; başka bir ifadeyle söylersek hayal, somutlaştırılır (Karay, 1939, s. 48). Romanda somutlaştırılarak betimlenen bir diğer his de korkudur. Yazar, hissettiği korkuyu hem dokunma hem de görme duyusuna aktararak somutlaştırır; buna göre hissedilen korku, soğuk bir su damlasıdır: “[...] *içine düştüğüm yeni sergüzeştten gönlüme ürperti veren bir soğuk korku damladı*” (Karay, 1939, s. 74).

İşitme duyusuyla algılanabilecek ses de görme duyusuna aktarılır romanda. Yukarıda geçen “*söz demet*” ifadesi bunun bir örneğidir. Yazar, sözün adeta çiçek gibi derlenip demet hâline gelebileceğini dile getirir. Bir diğer örnek ise sesin erimesidir; işitilen ses burada görülebilir yahut temas edilebilir bir varlık olarak betimlenir (Karay, 1939, s. 120).

c. Tatma Duyusuna Aktarım

Romanda görme ve dokunmaya oranla daha az görülen tatma duyusuna aktarım yine yazarın sıklıkla kullanmayı tercih ettiği ışık imgesiyle yapılır. Yazar, güneş ışığının ağızda ballandığını ifade eder; böylece görme duyusu tatmaya aktarılır: “[...] içinde güneş ışığının ballandığı ılık ağızından öpmeyi düşünerek gelmişti” (Karay, 1939, s. 42). Daha önce süzüldüğü yanağın pembe rengini almasıyla betimlenen gözyaşı, bu kez tatma duyusuyla algılanabilirmiş gibi betimlenir. Hikmet Ali, başını Zeliha'nın dizine koyduğu sırada yüzüne ılık bir damla düşer, yuvarlanarak dudaklarının kenarından ağızına karışır ve her ne kadar aldığı tadı tarif etmese de Hikmet Ali, Zeliha'nın gözyaşını içer (Karay, 1939, s. 151).

Görme duyusuna olduğu gibi tatma duyusuna aktarım yaparken de 'hayal' imgesinden faydalanır yazar. Zeliha, hemen hemen iki asır önce ata yurdunda, Palmira bölgesinde hüküm süren Zeynep'ten söz eder. Kendisi için bir model seçtiği Zeynep'in içtiği suya adını, hayaline de tadını verdiğini dile getirir (Karay, 1939, s. 40). Böylece soyut bir varlık olan hayalin, tadılabilir bir 'şey' olduğu algısı yaratılır.

d. İşitme Duyusuna Aktarım

Yezidin Kızı adlı romanda en az aktarım yapılan duyu işitme duyusudur. Hikmet Ali, otomobille yolculuk yaparken Palmira'ya on altı kilometre kaldığını bildiren levhayı görür. Hava kararmak üzeredir ve otomobilin fenerleri yanmıştır. Bir tepeye çıktıklarında ise birden karşılarında ışıkların cıvıladığını fark eder (Karay, 1939, s. 50). Burada açıkça görülüyor ki görme duyusuyla algılanabilen ve yazarın roman boyunca cömertçe kullandığı 'ışık' imgesi işitilebilir bir varlık olarak betimlenmektedir. İşitme duyusuna yapılan bir diğer aktarım ise 'şehvet' hissidir; beş duyu organıyla algılanamayan ve yönelimsel/niyete dayalı bu his 'inilti' ile somutlaştırılarak işitilebilir hâle getirilir (Karay, 1939, s. 78).

Tüm bu anlatımlar ve alıntılar, bir edebî şahsiyet olarak Refik Halit'in dış dünyaya son derece ayrıntılı baktığını, ince ayrıntıları gördüğünü ve dilin imkânlarını kullanarak etkili tasvirler yaptığını açıkça ortaya koyuyor. *Yezidin Kızı*'nda ise bu gözlemlerin ve tasvirlerin tesir gücü yüksek ifadelerle aktarıldığını ve okurun hemen her duyusuna hitap edildiğini; ayrıca duyular arası geçişler yapılarak gerçek dünyaya ait hislerin okurun imgeleminde farklı biçimlerde canlandırıldığını görüyoruz.

Sonuç

Refik Halit Karay'ın edebî kimliğine ve eserlerine yönelik yapılan çalışmalar bibliyografik açıdan incelendiğinde araştırmacıların dikkatlerini daha ziyade yazarın sanattaki kudretinin ve politik duruşunun yanı sıra eserlerde işlenen konular ve temalar üzerine yoğunlaştırdıkları görülür. Kuşkusuz bu çalışmalar, Refik Halit'in üslubunun temel özelliklerini ve fikirlerini gözler önüne sermesi ve eserlerinin kurmaca dünyasını dikkatle sunması bakımından kıymetlidir. Ancak Refik Halit'in özellikle *Yezidin Kızı* adlı romanıyla belirginlik kazanan bir yönü; duyuları ele alış tarzı ve duyuları birbirinin yerine kullanarak aktarışı gerekli ilgiyi görmemiştir. Duyuların ve duyular arası geçişin dikkat çekici varlığı ve hatta yoğunluğu *Yezidin Kızı* adlı romanın öne çıkan yönüdür.

Yezidin Kızı'nda Refik Halit, okurun dokunma, görme, koklama, tatma ve işitme duyularını uyaracak ifadeleri yoğun bir biçimde kullanır, güçlü ve etkili tasvirleriyle okurun imgeleminde pek çok duyunun birbirinin yerine geçerek algılanmasını sağlar. Romanda koklama duyusunun diğerlerine nazaran çok az; dokunma duyusuna aktarımın ise daha fazla olduğu göze çarpar. Hayal dünyasına en uzak duyu olan dokunmanın aktarımlar yoluyla böylesine aşkın kullanımı, eserdeki duyular arası geçişin hem mahiyetini hem de etki gücünü açıklar. O kadar ki yazar, okurun yalnızca görerek, işiterek veya koklayarak algılayabileceği kavramları, dokunma duyusunu harekete geçirecek şekilde betimler. Bunun en çarpıcı örneği 'renk', 'ışık' ve 'karanlık' imgeleriyle yapılan aktarımlardır. Bunlarla beraber *Yezidin Kızı*'nda beş duyu organıyla algılanması mümkün olmayan, söz gelimi 'hayal', 'korku' ve 'şehvet' gibi hislerin somutlaştırılarak aktarıldığına da tanık olunur.

Kaynakça

- Belli, H. ve Cafer, M. U. M. (2021). Klasik Türk Şiirinde Terkiplerdeki Somutlaştırma ve Duygu Aktarımı. *Biliş*, 95, 79-108.
- Birkan, T. (2020). *Dünya ile Devlet Arasında Türk Muharriri 1930-1950*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Halıcı, Ş. (2021). *Yüzellilik Gazeteciler Mütareke Döneminin İşbirlikçileri*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Karay, R. H. (1939). *Yezidin Kızı*. İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi.

Nakıboğlu, G. “[B]en Gözlerimle Dinlerken”: Tefik Fikret’in Şiirlerinde Edebî Sinestezi ve Bir Edebî Sinestet Olarak Tefik Fikret. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 25, 468-504.

Okay, O. (2001). Refik Halit Karay. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 24, 480-482.

Scarry, E. (2020). *Kitapla Hayal Etmek*. İstanbul: Metis Yayınları.

Şahin, S. (2020). Mai ve Siyah’ta Duyular Ve Duyumlar. *Türkbilig*, 20(40), 181-187.

Ünal, Y. (2013). *Yakın Dönem Türk Tarihinde Refik Halit Karay*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Ünal, Y. (2016). Refik Halit Karay’ın Eserlerinde Batı İmgesi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI/33, 307-324.

Summary

Refik Halit Karay, known for his storyteller identity; He is a literary figure who uses the pen name Kirpi, which we know given to him by Yakup Kadri, in his writings in the fields of satire, satire and humor. In his classic Maupassant-style stories and novels, he mainly tells about the financial difficulties of middle-class people, the social changes experienced by the society and the effects these changes have on the individual. Along with these, love, immersive adventures in exotic countries, travels and even detective events stand out in almost every work written by his pen. Refik Halit, who was also the Post and Telegraph General Manager at one time in his working life, not only with his literary identity; He is also known for being among the names such as Rıza Tefik Bölükbaşı, Refi Cevat Ulunay, Fanizade Ali İلمي, who were against the National Struggle, known as ‘Yüzellilikler’³. For this reason, the novel *Yezidin Kızı* has some other features independent of being a literary work.

This article, whose field of study is Refik Halit's novel *Yezidin Kızı*, aims to reveal the nature of the descriptions that the author uses intensely in order to visualize what the author tells in the mind of the reader, how he appeals to the senses while making these descriptions and how he provides the transition between the senses. Both the author's political attitudes and the subject covered in the work have had a share in the historical, political and social analysis of the aforementioned novel. However, without losing sight of the author's political stance and the main orientation of the work, it should be stated that *Yezidin Kızı* is a remarkable text with its descriptions that will activate almost every sense of the reader, as well as showing the author's ability to observe, expressive power and artistic power.

In literary texts based on narration, the author/narrator creates some images in the mind of the reader by using the subtleties of language and its power of imagination; it can give vitality, vitality and movement to these images. Undoubtedly, he makes use of descriptions in doing this; it can also make the feelings touchable by making transitions between the senses. For example, the sense of taste, seeing; The sense of sight is transferred to touch. When examined in the context of description, animation and the transition between the senses, it is seen that the works of Refik Halit are quite rich and effective. Studies examining his works in terms of form and content mostly focus on topics such as expression techniques, social change, space and human relations, family, women's education. On the other hand, how the senses are conveyed and the transition between the senses is overlooked in the works.

³ The people known as "Yüzellilikler" were people who were known for their opposition to the National Struggle between 1919 and 1923 and to Mustafa Kemal Atatürk, who were therefore sent into exile and later pardoned and allowed to return to Turkey.

The main theme in the novel *Yezidin Kızı*, the first edition of which was published in 1939, is love, and this love is told on a political basis. The subject of the novel is the love of former deputy Hikmet Ali, who is also the narrator of the novel, for a girl named Zeliha, whom he met on a ferry departing from Marseille and was impressed by her beauty. Narrator/Hikmet Ali learns that this beautiful woman is a Yazidi Kurdish girl born in Argentina. The Kurdish-speaking Argentine girl is on her way to her ancestral land, Syria; It aims to bring together the Yezidis who are in a disorderly and dispersed state in Syria, Iraq and Turkey. Although her real name is Zeliha, Hikmet Ali thinks that this beautiful woman, who is called Zeli, may be a spy/agent; however, already captivated by her beauty, she fell in love with him to the point of ignoring her political ideas and motives. The case time of the novel is 1933, at which time Hikmet Ali is forty-five and Zeli is twenty-three. Considering the age difference between them, Hikmet Ali thinks it would be a better decision to break up with the woman he fell in love with, and eventually leaves.

Although *Yezidin Kızı* is a strong literary text based on narrative, in terms of language and expression features, it is not without some flaws in itself. For example, it is difficult to say that the author was successful in incorporating the political conjuncture of the period, the geopolitical importance of geography, the relationship between men and women, and what was said about the Yezidis into the literary text. As a matter of fact, the author loses his spontaneity from time to time due to the questions asked by the character of Hikmet Ali, whom he created as a 'spokesperson' conveying his ideas, and the long answers Zeli gave. The most striking aspect of the work called *Yezidin Kızı*, which is a remarkable novel in terms of its subject, characters, place, time of the case, date of publication and narrative features; While these descriptions are being made, all the senses of the reader are addressed and even the transition between the senses is felt intensely.

In *Yezidin Kızı*, Refik Halit intensely uses expressions that stimulate the reader's senses of touch, sight, smell, taste and hearing, and with his strong and effective descriptions, he ensures that many senses are perceived interchangeably in the imagination of the reader. In the novel, the sense of smell is very low compared to the others; it is striking that the transfer to the sense of touch is more. Such a transcendent use of touch, which is the most distant sense to the world of imagination, explains both the nature and the power of effect of the transition between the senses in the work. So much so that the author describes the concepts that the reader can perceive only by seeing, hearing or smelling, in a way that activates the sense of touch. The most striking example of this is the transfers made with the images of 'color', 'light' and 'darkness'. Along with these, it is witnessed that the feelings such as "dream", "fear" and "lust", which cannot be perceived by the five senses, are embodied in *Yezidin Kızı*.